

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

TECHNOLOGY OF TEENAGERS SUICIDE PREVENTION IN THE WORK OF SOCIAL EDUCATOR

Статтю присвячено одній з актуальних проблем сьогодення – профілактиці підліткових суїцидів у роботі соціальних педагогів. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкривається сутність таких понять, як суїцид, суїцидальна поведінка. Визначено типологію суїцидальної поведінки: демонстративну – театралізовану спробу позбавлення життя без серйозного наміру; афективну – спробу самогубства, що здійснюється в сильному емоційному стані та істинну – спланований намір закінчити життя. Профілактична робота з підліткового суїциду передбачає: проведення дискусій про неповторність життя і подолання різноманітних життєвих негараздів; здобуття соціальних навичок і умінь долати стрес; переконання у можливості отримати своєчасну підтримку від рідних, ровесників, однокурсників, навчального закладу; індивідуальні та групові заняття для стабілізації самооцінки, вміння контролювати себе, адекватно сприймати себе та свій внутрішній світ. Профілактика самогубств у підлітків повинна включати: соціально-психологічну просвіту; забезпечення сприятливого мікроклімату в найближчому оточенні дитини; здійснення психологічної та соціально-педагогічної діагностики тенденції суїцидальної поведінки; консультування школярів, підлітків, студентів; систематичне контролювання та врахування динамічних перетворень в діяльності та поведінці дитини; здійснення переадресації до компетентних спеціалістів за необхідності. Визначено причини та особливості підліткових суїцидів. Наведено результати емпіричного дослідження використання технологій профілактики суїцидальної поведінки серед підлітків у роботі соціального педагога. На основі отриманих результатів, створили власну профілактичну програму, яка комплексно впливає на різні сфери життя підлітка та дає можливість сформувати у нього нові уявлення та погляди. Заняття були спрямовані на усвідомлення своєї цінності та неповторності, вміння долати життєві перешкоди, долати бар'єри на шляху до своїх мети та вміння розуміти та керувати своїми емоціями.

Ключові слова: суїцид, суїцидальна поведінка, профілактика, технології соціально-педагогічної роботи.

The article is devoted to one of the topical contemporary problems i.e. the prevention of teenagers suicides in the work of social educators. On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of such concepts as suicide, suicidal behavior is revealed. The typology of suicidal behavior is defined: demonstrative – theatrical attempt to deprive a life without serious intent; affective – suicide attempt, carried out in a strong emotional state and true – the planned intention to end life. Preventive work on teenagers suicide involves: conducting discussions about the uniqueness of life and overcoming various disadvantages; gaining social skills and abilities to overcome stress; persuasion in the possibility to receive timely support from relatives, peers, classmates, educational institution; individual and group sessions to stabilize self-esteem, ability to control oneself, adequately perceive oneself and his inner world. Prevention of teenagers suicide should include: socio-psychological education; providing a favorable microclimate in the immediate environment of the child; implementation of psychological and socio-pedagogical diagnostics of tendencies of suicidal behavior; counseling of schoolchildren, teenagers, students; systematic monitoring and taking into account the dynamic changes in the activities and behavior of the child; making redirects to competent specialists as necessary. The causes and features of teenagers suicides are determined. The results of the empirical research of the use of technologies for the prevention of suicidal behavior among teenagers in the work of social educators are presented. On the basis of the results, we created our own preventive program, which has a complex impact on different areas of the teenagers life and gives the opportunity to form their new ideas and views. The classes were aimed at realizing their value and originality, their ability to overcome life obstacles, overcoming barriers to their goals, and being able to understand and manage their emotions.

Key words: suicide, suicidal behavior, prevention, technologies of social and pedagogical work.

УДК 316.454.52:377

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-27>

Котловий С.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальних технологій
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Сидоренко М.С.,
студентка спеціальності
«Соціальна педагогіка»
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема самогубства гостро постала не лише в Україні, але і в інших країнах. Згідно з даними ВООЗ, головною причиною смерті людей віком 15–44 років є вчинення самогубства. Офіційні дані вказують на те, що кожен рік фіксується понад мільйон випадків покінчення життя суїцидом. Світ стає біднішим на одну людину кожні 40 секунд. Третьою за поширенням причиною смертності дітей підліткового віку є суїцид. За статистичними даними, в Україні на кожні 100 000 населення спроб суїцидів припадає близько 20. Наша країна перебуває в десятці світових країн, де наявний

високий рівень самогубства. Кожного дня Україна має близько 45 померлих людей через добровільне вкорочення віку та понад 500 випадків суїцидальної спроби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Людське життя в період потужних інформаційних тисків, прогресивного розвитку дедалі частіше наповнюється емоційним напруженням, яке для більшості стає звичним станом. Сьогодні людина не надає значної уваги постійному стресу, емоційному перенавантаженню, внутрішньому неспокою, тривозі, дискомфорту, які надалі неодмінно призводять до стану кризи, тяжкого душевного

розладу, потрясіння. У найгіршому випадку це приведе до спроби самогубства.

Чимало дітей із повноцінним розвитком стикаються із проблемою важливості свого життя, необхідності подальшого життя. Підліткам необхідна увага та розуміння дорослих, оскільки вони так вразливо приймають життєві труднощі, якими самостійними і дорослими вони не показувалися б ззовні. Тому профілактику суїцидів підлітків варто здійснювати в школі за допомогою комплексних завдань, ефективним вирішенням якими мають зайнятися різні структури суспільства. Навчальні заклади, учасники освітнього процесу, шкільна психологічна служба має забезпечити комплексний підхід та розробку превентивних програм і стратегій.

Психологи, соціологи, педагоги, соціальні педагоги зазначають про актуальність дослідження суїцидальної поведінки людей, особливо дитячого та підліткового віку. Ця проблема вивчалася і вивчається із найрізноманітніших аспектів науковцями різних сфер.

Соціально-педагогічний та клініко-психологічний погляд на суїцид, визначення методів та заходів діагностичної та профілактичної діяльності щодо суїциду висвітлено у працях М. Шайкової, О. Старцевої, В. Родіонової. Розглядаючи проблему суїциду в рамках підліткового віку, її гостроту втілено у дослідження О. Блінова, С. Шабанова, К. Хоутена. Досліджуючи основні негативні причини суперечного особистісного становлення підлітка-суїцидента В. Москалець, О. Лісова, В. Пігіда, виділяють внутрішньо сімейну депривацію, яка призводить до відхилень у статеворольових і сімейнорольових орієнтирах, проблематичного становлення особистості, амбівалентності почуттів та аутоагресивної поведінки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Науковці виділяють тинейджерів, котрі виступають «групою ризику», адже перебувають під впливом обставин, що збільшують суїцидальний ризик. Варто віднести до цієї категорії: підлітків із депресією; адитивною поведінкою; тих, що зазнали домашнього насилля; дітей, котрі раніше вчиняли аутоагресію.

Молода людина, яка тільки-но починає формуватися, під тиском різних обставин може не проявити емоційної стійкості, інтелектуальних і фізичних можливостей задля подолання тимчасових труднощів. І, на жаль, у такому разі є велика ймовірність того, що самогубство буде помилково розглядатися як найкраще вирішення.

На думку В. Москальця, суїцид – це цілеспрямоване самознищення із фатальним наслідком. Наголошується, що суїцидом слід розглядати виключно дію, яку особа чинить свідомо. Особливість суїцидів підліткового віку: 1) необ'єктивне оцінювання наслідку свого вчинку (завершення життя дитиною сприймається як щось абстрактне,

непостійне); 2) швидкоплинність, нечіткість, необґрунтованість причин, які підштовхують до дій; 3) поєднання спроби самогубства із проявами девіантності; 4) депресивний стан сприяє суїцидальній поведінці дітей і підлітків [6].

Мотиви підлітка до вчинення самогубства, на думку В. Силахиної, можуть конкретизуватися у [7, с. 16]: шкільних проблемах, втраті рідної людини, нерозділеному коханні, образах, хвилюваннях, самотності, самотності, незрозумілість оточенням, низький рівень самооцінки, неприйняття себе. Однак недостатнім є вивчення технологій профілактики підліткових суїцидів.

Мета статті – вивчити зміст і форми здійснення профілактичної роботи щодо вчинення самогубств серед підлітків у діяльності соціального педагога.

Виклад основного матеріалу. Профілактична робота підліткового суїциду передбачає, за Г. Долгоруковою: проведення дискусій про неповторність життя і подолання різноманітних життєвих негараздів; здобуття соціальних навичок і умінь долати стрес; переконання у можливості отримати своєчасну підтримку від рідних, ровесників, однокласників, навчального закладу [1, с. 79].

На думку Н. Максимової, у рамках соціально-педагогічної профілактики варто проводити первинну профілактику, яка передбачає низку заходів, спрямованих на недопущення згубного впливу різноманітних факторів біологічного, психологічного, соціально-педагогічного характеру, що стає причиною закріплення в поведінці рис, що відхиляються від суспільства схвалених [3, с. 341].

Характерною особливістю первинної профілактики, як зазначає Т. Журавель, є інформаційний і пояснювальний зміст, спрямований підвищити рівень поінформованості певної групи щодо конкретної проблеми, сформувати цінність здоров'я і позитивні особистісні якості та навички, які сприятимуть відмові від звичних моделей поведінки і шкідливих звичок [2, с. 94].

Практичний досвід у сфері соціальної педагогіки налічує достатній об'єм систематизованої роботи щодо попередження суїциду завдяки діяльності соціального педагога та інших спеціалістів навчального закладу.

Соціально-психологічна просвіта вимагає створити в школі інформаційний куточок, де можна переглянути методичну літературу, контактну інформацію про Телефон Довіри, адресу та графік функціонування спеціалізованих формувань. Доцільним є проведення майстер-класів, психолого-педагогічних семінарів і консилиумів кваліфікованими спеціалістами, які зможуть розповісти про актуальні проблеми підлітків, нададуть рекомендації як правильно діяти в таких ситуаціях, порадять, як таких ситуацій уникнути.

За активної участі педагогічної ради необхідно проводити дослідження психологічного клімату

шкільних колективів, проведення соціометричних методик для визначення лідера для аутсайдера. Провідним завданням просвіти залишається здійснення консультацій із законними представниками дитини, яка має суїцидальний ризик. За В. Сорочинською, для підвищення ефективності цієї роботи слід організувати групову зустріч батьків з аналогічними проблемами [8, с. 75].

Просвіта підлітка базується на проведенні ряду бесід аксіологічного значення, тобто розповіді про цінності людини, смисл людського буття. Задля закріплення інформації варто використати різні методи і форми, зокрема диспути про доцільні способи прояву почуттів, способи розв'язання конфліктів, взаємостосунки із дорослими й однолітками, власну ініціативність замість невпевненості.

Для того, щоб найбільш точно охарактеризувати технологію профілактики підліткових самогубств у роботі соціального педагога, було проведено опитування, участь у якому брали соціальні педагоги загальноосвітніх навчальних закладів різних областей України.

За результатами опитування нам вдалося з'ясувати, який зміст покладено у соціально-педагогічну профілактику підліткових самогубств та в який спосіб така діяльність впроваджується.

Найперше, що ми прагнули з'ясувати: як саме варто говорити про таке явище, як самогубство, із підлітком і, відповідно, яким чином проводити його профілактику. І тому на питання: «На вашу думку, профілактику суїцидів серед підлітків варто проводити: опосередковано чи безпосередньо?» практикуючі спеціалісти відповіли таким чином.

Профілактику варто проводити безпосередньо – говорити про жахливі наслідки такого вчинку, наводити статистичні дані, формувати навички подолання труднощів, інформувати про установи і служби екстреного анонімного консультування – у цьому впевнені 35% соціальних педагогів.

Інші 65% соціальних педагогів висловили протилежну думку, вказавши варіант відповіді опосередковано – говорити про цінність життя, усвідомлення своєї унікальності та неповторності, формування адекватної самооцінки та впевненості в собі.

Відповідь на це питання ймовірно може підтвердити один із найпопулярніших міфів про суїциди. Згідно з міфом, який був оприлюднений Національним Центром допомоги самогубцям, кількість самогубств можна зменшити, якщо зайвий раз не обговорювати цю тему [9, с. 5]. Існує думка, що підймання цієї теми у розмові з підлітками може тільки підвищити інтерес до цього та спровокувати цей відчайдушний вчинок.

Наступне питання дозволило виявити групи тинейджерів, котрі мають найбільшу схильність до вчинення самогубства. Респонденти серед дев'яти варіантів мали обрати три. На думку біль-

шості опитаних (60%) соціальних педагогів, підлітки, які переживають нещасне кохання, та підлітки із депресивними настроєм мають найбільшу схильність до скоєння самогубства. Позиція 50% фахівців представлена відповіддю, що значний ризик до суїциду мають підлітки, котрі проживають у конфліктній сім'ї, та підлітки-аутсайтери. Приблизно 25% опитаних спеціалістів вказали, що підліток із неблагополучної сім'ї теж підпадає під ризик скоєння самогубства у складній чи невизначеній ситуації. Близько 20% висловили думку, що підліток із адитивною поведінкою та підліток із агресивною поведінкою можуть скоїти суїцид.

Третє запитання надало можливість встановити найпоширеніші форми та методи профілактики підліткових самогубств. Соціальним педагогам було запропоновано 10 варіантів форм і методів, серед яких варто було обрати три з них, які вони зазвичай використовують: тренінг, дискусія, бесіда, показ документальних фільмів, розповсюдження друкованих матеріалів, ігри з елементами психотерапії, індивідуальні чи групові консультації, участь підлітків у волонтерських заходах і залучення до суспільно корисної діяльності.

Найпопулярнішим методом виявився тренінг, перевагу якому надали 55% фахівців. Бесіда та індивідуальні консультації теж активно використовуються спеціалістами, адже саме цей варіант обрали 45% соціальних педагогів. Наступним способом попередження самогубств у підлітковому середовищі соціальні педагоги обрали залучення підлітків до суспільно корисної діяльності. Такої позиції притримуються близько 40%.

Достатньо поширеним є метод показу документальних фільмів відповідної тематики, оскільки такий варіант обрали 30% опитаних практикуючих соціальних педагогів. Четверть опитаних спеціалістів висловили думку, що використовують ігри з елементами психотерапії та розповсюджують друковані матеріали у процесі профілактичних заходів щодо запобігання самогубств. Важливе місце також займає участь підлітків у волонтерських заходах і проведенні групових консультацій (15%). Решта 10% соціальних педагогів обрали варіант дискусії як методу профілактики суїцидів у підлітків.

Після вивчення форм та методів роботи, ми прагнули уточнити зміст профілактики, тому подальші питання були спрямовані саме на деталізацію цілей профілактичних заходів самогубств у підлітків.

На питання про сенс когнітивної складової профілактичної програми підліткових самогубств більшість соціальних педагогів (55%) переконані, що слід презентувати можливі негативні наслідки вчинення самогубств. Твердження про надання інформації про підліткові самогубства у негативній спрямованості підтримали близько 40% респондентів.

Надання достовірної та об'єктивної інформації про випадки підліткових самогубств, таких як статистичні дані та інше, обрали тільки 5%.

Вивчаючи діяльнісну складову частину профілактики підліткових самогубств у роботі соціального педагога, респондентам було запропоновано чотири варіанти відповідей. Майже половина опитаних, 45%, вказали, що вміння приймати адекватні рішення у стресових ситуаціях має бути найважливішим у процесі впливу на підлітка з метою зміни його поведінки. Приблизно 20% спеціалістів дотримуються позиції, що формування життєвої позиції є необхідною складовою профілактичних програм. Ще 20% соціальних педагогів обрали варіант підвищення стійкості підлітків до різних соціальних впливів, які в свою чергу зможуть зменшити ризик вчинення суїциду підлітком. Уміння протистояти тиску оточуючим, на думку 15% фахівців, також допоможе підлітку змінити свої погляди на таке явище як самогубство.

Останнє запитання стосувалося емоційної складової профілактичної програми. Кожен респондент мав можливість серед трьох можливих варіантів обрати один щодо змісту емоційного складника профілактичних заходів.

Основою формування емоційного складника профілактики, на думку 45% спеціалістів, має бути саме навчання рефлексії, самоаналізу, адекватному усвідомленню свої бажань, почуттів, думок тощо. Не менш важливим 40% соціальних педагогів вважають навчити підлітків регуляції, адекватному вираженню своїх емоцій та агресії, незадоволення. Близько 15% фахівців вказали, що розвиток комунікативних здібностей має вагомий вплив на формування емоційного стану дитини, а тому і включене в програму.

Висновки. Таким чином, суїцид – це усвідомлений намір позбавити себе життя. Профілактична робота з підліткового суїциду передбачає: проведення дискусій про неповторність життя і подолання різноманітних життєвих негараздів; здобуття соціальних навичок і умінь долати стрес; переконання у можливості отримати своєчасну підтримку від рідних, ровесників, однокласників, навчального закладу; індивідуальні та групові

заняття для стабілізації самооцінки, вміння контролювати себе, адекватно сприймати себе та свій внутрішній світ.

Профілактика самогубств у підлітків повинна включати: соціально-психологічну просвіту; забезпечення сприятливого мікроклімату в найближчому оточенні дитини; здійснення психологічної та соціально-педагогічної діагностики тенденцій суїцидальної поведінки; консультування школярів, підлітків, студентів; систематичне контролювання та врахування динамічних перетворень у діяльності та поведінці дитини; здійснення переадресації до компетентних спеціалістів за необхідності. Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективами подальших досліджень є створення та експериментальна перевірка програми профілактики суїцидальної поведінки серед підлітків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Долгорукова Г.В. Суїцид як соціально-педагогічна проблема. *Науковий пошук молодих дослідників*. 2007. № 4. С. 78–82.
2. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
3. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки. Київ : Либідь, 2011. 520 с.
4. Москаленко В. Проблеми самогубства в Україні. *Охорона здоров'я України*. 2008. № 2. С. 29–33.
5. Пігіда В.М. Суїцидальна поведінка неповнолітніх як соціально-педагогічна проблема. *Український медичний альманах*, 2008. Т. 11. № 6. 118 с.
6. Психологія суїциду / за ред. В. Москальця. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 249 с.
7. Силяхіна В.И. Система работы по профилактике суицида. *Кривой Рог : СОШ № 4*, 2005. 34 с.
8. Сорочинська В.Є. Організація роботи соціального педагога : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 198 с.
9. Федоренко Р.П. Психологія суїциду : навчальний посібник. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 260 с.
10. Wirestone L. Working with Suicidal Individuals. A Guide to Providing Understanding, Assessment and support. Jessica Kingsley Publishers. London, 2011. 272 p.